

מבוא

מדינות מנצלות אירועי ספורט המוניים או הצלחות חשובות בתחרויות ספורט בכדי להאדיר את המוניטין של המדינה בזירה הבינלאומית, לצד זה תחרויות הספורט מאפשרות להשפיע על האחדות הלאומית, המורל, על הזהות הלאומית, ותחושת הקולקטיביות, או לחלופין הספורט מאפשר לשמר פילוגים בתוך החברה כאשר קבוצות ספורט נועדו להציג את מאפיינים אתניים ומעמדיים בבואם להתמודד מול קבוצות אחרות. אולם לצד ההשפעות הפנימיות, הספורט מאפשר להעביר גם מסרים בינלאומיים, כאשר הישגים אישיים או קבוצתיים בספורט הופכים לסמלים לאומיים. ספורטאים מוצלחים הופכים לסמלים לאומיים, ונבחרות מוצלחות הופכות לגאווה לאומית. נבחרות ושחקנים אלה מייצגים את המדינה בתחרויות בינלאומיות והצלחתם יוצרת דימוי חיובי כלפי המדינה. כוחם של אירועי הספורט מאפשר להפיץ מסרים לאומיים, אידיאולוגיים, כלכליים ופוליטיים, הן בתוך המדינה והן מחוצה לה (גלילי, בן-פורת, ולידור, 2009, עמ' 152-153).

מאז תחילת המשחקים האולימפיים המודרניים בשנת 1896 באתונה, הרוב המכריע של המשחקים התנהלו במדינות המערב – אירופה, צפון אמריקה ואוסטרליה. עוצמתו הכלכלית והתרבותית של המערב היא זאת שהצליחה לשמר ולשכלל את המשחקים האולימפיים שכן רק בכוחן של המדינות המערביות היו את האמצעים הכלכליים והאנושיים להפיק ולנהל אירוע ספורט גלובלי כמו המשחקים האולימפיים. במצב זה המערב העביר מסרים בוררים כי הוא זה ששולט בספורט – קל וחומר בדירוג המדליות העולמי, והספורט עזר להציג את הדימוי של כוח, עוצמה ופיתוח מערבי. רק בשנת 1964 הוצאו המשחקים העולמיים ממדינות המערב, והמשחקים נערכו לראשונה במדינה שאיננה מערבית – יפן (אם כי חשוב לציין כי המשחקים באולימפיים ביפן נקבעו לשנת 1940 אך המשחקים בוטלו מפאת אירועי מלחמת העולם השנייה). מאז אותן משחקים, מדינות נוספות כמו קוריאה (1988) וסין בשנת 2008 אירחו את האולימפיאדות. משחקים אלה סימלו במידה רבה את התפתחותו של המזרח הרחוק והעוצמה הכלכלית שהוא סימל (קובנר, 2013, ע' 52).

לאחר הצטרפות אסיה למועדון היוקרתי של אירוח המשחקים האולימפיים, הייתה זאת ברזיל שאירחה את המשחקים בשנת 2016 – בפעם הראשונה בהיסטוריה ביבשת דרום-אמריקה. המשחקים האולימפיים בסין וברזיל העבירו מסר חשוב בזירה הבינלאומית לפיו גם מדינות שאינן מערביות יכולות לארח תחרויות בינלאומיות חשובות ולהציג את עוצמתן הכלכלית והתרבותית בעולם. המשחקים בסין וברזיל הציגו סטנדרטים גבוהים בניהול המשחקים, הקמת מתקני הספורט, הצגת חברה מפותחת ומשגשגת והפיכתן של המדינות למעצמות ספורט עולמיות. עם זאת, השימוש באולימפיאדה למיתוג המדינות טמן בחובו גם אתגרים רבים. הועלו טענות ומחאות רבות נגד הפגיעה בזכויות האדם בסין, מאסר עיתונאים, הלאמת אדמות וגירוש אוכלוסיות לטובת המשחקים האולימפיים. המשחקים האולימפיים סימלו לכאורה הזדמנות בעיני ארגוני זכויות אדם לשנות את התנהגותה השנויה במחלוקת של סין (Li, 2017, pp. 255-257; Rocha, 2017, p. 282).

זוהתה גם דעת קהל שלילית כלפי ברזיל והאשמות על מאסרם של תושבים רבים בעלי פוטנציאל לעבריינות, גירוש אוכלוסיות ושימוש בכוח משטרתי מופרז בכדי לדכא כל סממן של עוני ועבריינות במדינה לקראת אירוח המשחקים. הדימוי של המדינות שנבע בעקבות המשחקים האולימפיים, הציג מצד אחד את המדינות כמעצמות עולמות וחזקות בזירה הבינלאומית, אך מצד זה הודגש כי המדינות טרם

הצליחו לטפל בבעיות יסוד בתחומן בהקשרים כלכליים, חברתיים ופוליטיים (Li, 2017, pp. 255-257; Rocha, 2017, p. 282).

שאלת המחקר: כיצד הספורט עוזר להעביר מסרים לאומיים חיצוניים ופנימיים באולימפיאדות בייג'ין וברזיל? במסגרת שאלה זו אספק תשובות גם לשאלות משנה נוספות: כדוגמת מהו הקשר בין ספורט ללאומיות וכיצד הספורט מאפשר להגביר את יוקרתה ועוצמתה של המדינה.

מטרת המחקר: היא לבחון את המסרים הלאומיים והמדיניים המועברים באמצעות תחרויות ספורט רב-לאומיות בדגש על משחקים אולימפיים. המחקר יבחן את האופן שבו המערב שלט לאורך זמן במשחקים האולימפיים כסוג של דימוי עוצמה וכוח, והאופן שבו עוד ועוד מדינות שאינן מערביות החלו גם כן לדרוש ולארז את המשחקים האולימפיים לצורך יצירת מוניטין חיובי ועוצמתי של המדינות.

שיטת המחקר: המחקר הינו מחקר עיוני שיעשה שימוש במחקרים אקדמיים וספרות היסטורית בנושא ספורט ולאומיות. טווח המחקר יתרכז ברובו במאה ה-21 בדגש על שני משחקים אולימפיים: בסין 2008 וברזיל 2016. עם זאת, כן תעשה סקירה היסטורית של המסרים הלאומיים והמדיניים חיצוניים (כלפי הזירה הבינלאומית) ופנימיים (כלפי אזרחי המדינה), שהועברו במשחקים האולימפיים במהלך המאה ה-20 ואילך וזאת לצורך הבנה כללית ומקיפה של הנושא.

מבנה המחקר: המחקר יחולק לארבעה פרקים. הפרק הראשון הינו פרק תיאורטי והוא יתמקד בקשר שבין לאומיות וספורט. הפרק יתאר את האופן שבו המדינה עושה שימוש בספורט בכדי להעביר מסרים לאומיים – חיצוניים ופנימיים, של כוח, עוצמה, לכידות, ומאפיינים היסטוריים ותרבותיים. הפרק השני בעבודה יתמקד בערך הסימלי של משחקים בינלאומיים בדגש על אירועי מגה ספורט כמו אליפות גביע העולם בכדורגל והמשחקים האולימפיים. בפרק זה אציג את האופן שבו תחרויות ספורט אלו יכולות ליצור ערכים לאומיים בנושאים כלכליים, מדיניים-פוליטיים וערכים חברתיים-תרבותיים. שני הפרקים לאחר מכן יתמקדו במסרים הלאומיים החיצוניים והפנימיים במשחקים האולימפיים בסין (2008) וברזיל (2016). הפרקים יתארו את המסרים הלאומיים שכל מדינה העבירה כלפי הזירה הבינלאומית וכלפי אזרחיה במהלך המשחקים האולימפיים, המטרה של המסרים ואופן הצגתם. הסיכום והמסקנות יוצגו בסיום העבודה.

1. לאומיות ספורט – רקע תיאורטי על הקשר בין שני המשתנים

מטרת הפרק היא לבסס רקע תיאורטי לעבודה באמצעות הצגת הקשר בין ספורט ללאומיות. הפרק יתאר את האופן שבו אירועי ספורט אינם נועדו אך ורק למטרות ספורט ופעילות ספורטיבית כי אם גם למטרות ויעדים לאומיים כגון יצירת אחדות לאומית, בניית זהות לאומית משותפת, פיתוח גאווה לאומית, העברת מסרים חברתיים ופוליטיים תוך שימוש בסמלים, דגלים, שירים ואמצעים אחרים שיכולים להציג את מאפייני החברה והמדינה. הפרק יאפשר להסביר מאוחר יותר את האופן והסיבות שבגינן מדינות מוכנות ומעוניינות לארח תחרויות ספורט בינלאומיות לא רק מתוך הרצון לפתח ענפי ספורט שונים אלא גם להעביר מסרים לאומיים אודות החברה והמדינה שמאחרת את המשחקים והתחרויות.

נקודת המוצא של המחקר האמור היא כי אירועי ספורט לא נועדו רק למטרות ספורט ופעילות גופנית גרידא, אלא מדובר על מרכיב חשוב להעברת תפיסות, מסרים, עמדות וזהויות קבוצתיות ולאומיות. אירועי ספורט מאפשרים להעביר מסרים לציבורים וקהלים נרחבים באמצעות תחרויות הספורט, וכאשר אדם, קבוצה או מדינה שולטים באירוע ספורט, כך הם יכולים לשלוט במסרים שמועברים בתחרות הספורט. מתוך כך מדינות ופוליטיקאים עושים שימוש בספורט במטרה להעביר מסרים שנועדו לשרת אינטרסים פוליטיים ולאומיים ולחזק אחדות, רגש וזהות לאומית וחברתית משותפת (Lemus Delgado, 2016, p. 608).

מסרים לאומיים פנימיים

המושג לאומיות בתפיסה פשטנית היא גיבוש זהות אתנית של קהילה ושל המסורת התרבותית שלה, ובכך הדבר מאפשר ליצור זהות ונאמנות קולקטיבית של קהילת בני אדם. סמלים משותפים, שירים, תמונות ומנהגים כולם ביחד מאפשרים ליצור זהות משותפת בין בני אדם ומאפשרים לחזק את הנאמנות והגאווה של חברי הקהילה לסמלים וערכים אלו שמאחדים אותם. הלאומיות מאפשרת לגייס את ההמון תחת אמצעים שונים (סמלים, ערכים ומאפייני תרבות) ומאפשרת לקהילה לפעול במשותף למען מטרות משותפות פנימיות בתוך המדינה. בתוך כך נכנס הספורט המאפשר ליצור זהות לאומית קולקטיבית תחת רגשות, ערכים וסמלים משותפים כדוגמת שחקנים ואתלטים שונים לצד סמלי הקבוצה וסמלי הקהילה, ולאפשר את הצגת עוצמת הקבוצה או הספורטאי והאחדות הציבורית סביב הקבוצה או הספורטאי וסמליהם (תמיר, 2014, ע' 176).

בניסיון להעביר מסרים לאומיים פנימיים בתוך העם, המדינה עושה שימוש בספורטאים בכדי להאדיר את עוצמתה, ובאמצעות הספורט והיא מצליחה להחדיר רגשות לאומיים משותפים. כישלונות והצלחות של ספורטאי או קבוצה הופכים למשאב כללי ולאומי והדבר עוזר להשפיע על בניית הרגש הלאומי. הצלחה של ספורטאי או קבוצת ספורט הופכת לגאווה לאומית, וכאשר הדבר מתרחש בתחרויות ספורט בינלאומיות – קל וחומר מול יריבים לאומיים, הדבר מאפשר ליצור תחושת גאווה ועוצמה כבירה של עם אחד על פני אחר. באופן הפוך, כישלון בתחרות הספורט עשויה להפוך לטראומה קולקטיבית לאומית (תמיר, 2014, עמ' 175-176).

דוגמה מעניינת לכך הובאה במחקר שנערך בקרב 25 מדינות כולל בין היתר ישראל, בריטניה, שוודיה, רוסיה, לטביה, ודרום אפריקה. המחקר בחן את מידת תחושת הגאווה של אזרחי המדינות כאשר קבוצות לאומיות וספורטאים מטעם המדינה הצליחו להשיג הצלחות בתחרויות בינלאומיות בין השנים 2006-2008 שכללו את המשחקים האולימפיים (חורף) גביע העולם בכדורגל ואליפות העולם באתלטיקה בינן.